

TURIZMNING MILLIY IQTISODIYOTDAGI O'RNI VA IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI

Sharabov Ulug'bek Shadmanovich

SamISI tyutori

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada turizmning milliy iqtisodiyotdagi o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ko'rsatadigan ta'siri nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada turizmning yalpi ichki mahsulot (YAIM) hajmini oshirish, bandlikni ta'minlash, eksport daromadlarini ko'paytirish va investitsion faollikni rag'batlantirishdagi rolini yorituvchi ilmiy qarashlar, jumladan, "turizm yetakchiligidagi o'sish" (TLG) gipotezasi va multiplikator effekt nazariyasi ko'rib chiqiladi. Jahon tajribasi (Iordaniya, Saudiya Arabistoni, Gruziya) va O'zbekiston misolida turizmning iqtisodiy samaradorligi baholanadi. O'zbekistonning 2030-yilgacha bo'lgan turizm strategiyasi doirasida sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, erishilgan natijalar va kelgusidagi vazifalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: turizm iqtisodiyoti, iqtisodiy rivojlanish, YAIM, bandlik, turizm eksporti, multiplikator effect.

Turizm global iqtisodiyotning eng dinamik rivojlanayotgan va istiqbolli tarmoqlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Jahon sayohat va turizm kengashi (WTTC) ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda turizm global YAIMning 10,3 foizini (taxminan 11,7 trillion AQSH dollari) tashkil etib, 371 million ish o'rnini qo'llab-quvvatlaydi. Jahon banki hisob-kitoblariga ko'ra, 2024-yilda sayohat va turizm sektori global YAIMning 10 foizini (10,9 trillion dollar) ta'minlagan va 357 million ish o'rnini (har o'n bir ish o'rnidan biri) yaratgan. Ushbu ko'rsatkichlar turizmning nafaqat iqtisodiy o'sishning muhim omili, balki aholi bandligini ta'minlash va daromadlarni diversifikatsiya qilishdagi o'rni muhim ekanligini ko'rsatadi.

Turizmning iqtisodiyotdagi o'rni, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, turizm daromadlari aksariyat davlatlar (83%) uchun eng muhim besh daromad manbasidan biri, 38% davlatlar uchun esa asosiy daromad manbai hisoblanadi. Ushbu maqolaning maqsadi turizmning milliy iqtisodiyotdagi o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, shuningdek, O'zbekiston misolida sohaning rivojlanish istiqbollari yoritib berishdan iborat.

Turizmning iqtisodiy o'sishga ta'siri bir necha ilmiy nazariyalar doirasida o'rganiladi. Ular orasida eng muhimlari "turizm yetakchiligidagi o'sish"

(Tourism-Led Growth - TLG) gipotezasi va multiplikator effekt nazariyasidir.

Ushbu gipotezaga ko'ra, turizm sektorining rivojlanishi iqtisodiy o'sishning asosiy omili bo'lib xizmat qiladi. Turizm daromadlari xorijiy valyuta tushumlarini oshiradi, bu esa to'lov balansini yaxshilaydi va import qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, turizm infratuzilma rivojlanishiga turtki beradi va boshqa tarmoqlar (transport, qurilish, qishloq xo'jaligi, xizmat ko'rsatish) uchun qo'shimcha talab yaratadi. Turli mamlakatlarda o'tkazilgan empirik tadqiqotlar TLG gipotezasini tasdiqlaydi. Jumladan, Iordaniyada turizm daromadlari real YAIMning ikki yil ichida 16 foizga o'zgarishiga hissa qo'shganligi aniqlangan. Saudiya Arabistonida sayohat va turizmning YAIMga qo'shgan hissasi 9,5 foizni, bandlikdagi ulushi 11,2 foizni tashkil etadi. Osiyoning 46 davlati ma'lumotlari asosida o'tkazilgan tahlil turizm tushumlari va aholi jon boshiga YAIM o'rtasidagi sababiy bog'liqlikni ko'rsatgan bo'lib, ba'zi iqtisodiyotlarda turizm yetakchiligidagi o'sish kuzatilsa, boshqalarida iqtisodiy o'sish turizm rivojlanishiga zamin yaratishi aniqlangan.

Turizm sarmoyasining iqtisodiy ta'siri multiplikator effekt orqali namoyon bo'ladi. Turizmga qilingan har bir sarmoya nafaqat to'g'ridan-to'g'ri (mehmonxonalar, transport, ovqatlanish), balki bilvosita (yetkazib beruvchilar) va induksiyalangan (turizmga band bo'lganlarning daromadlarini qayta sarflashi) yo'nalishlar orqali iqtisodiyotga ta'sir qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, turizmga investitsiyalarning multiplikator effekti 1,5 baravardan ortiq bo'lishi mumkin. Masalan, Indoneziyaning G'arbiy Papua provinsiyasida turizm sektoriga investitsiyalarning multiplikator effekti mahalliy darajada 1,51, milliy darajada esa 1,86 baravarni tashkil etishi aniqlangan. Tabiatga asoslangan turizmga multiplikator effekt yanada yuqori: Jahon banki tahliliga ko'ra, Madagaskarda har bir turistik dollar mahalliy aholi daromadini 2,48 dollarga, Ugandada 2,03 dollarga oshiradi.

Turizm milliy iqtisodiyotga quyidagi asosiy yo'nalishlarda ta'sir ko'rsatadi:

Turizm yalpi ichki mahsulotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Xalqaro turizm daromadlari global miqyosda 1,7 trillion dollarga yetgan. Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun turizm ko'pincha asosiy eksport daromad manbai bo'lib xizmat qiladi. TTDI indeksiga kiritilgan iqtisodiyotlarda turizm o'rta daromadli davlatlar eksportiga yuqori daromadli davlatlarga nisbatan o'rtacha 70% ko'proq hissa qo'shgan.

Turizm ish o'rinlari yaratishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Sektor ayollarni deyarli boshqa tarmoqlarga nisbatan ikki baravar ko'p ish bilan ta'minlaydi, yoshlar, ozchiliklar va past malakali ishchilar uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Turizm korxonalarining 80% dan ortig'i kichik va

o'rta biznesga tegishli bo'lib, ular mahalliy jamoalar uchun asosiy daromad manbai hisoblanadi. 2035-yilga borib turizm global miqyosda 91 million yangi ish o'rni yaratishi, ya'ni har uchta yangi ish o'rnidan biri turizm hissasiga to'g'ri kelishi prognoz qilinmoqda.

Turizm xizmatlari eksporti mamlakatlarga valyuta tushumlarini ta'minlaydi va to'lov balansini yaxshilaydi. 2024-yilda xalqaro tashrif buyuruvchilar xarajatlari 1,9 trillion dollarni tashkil etgan. Turizm xizmatlari eksporti global xizmatlar eksportining 27,4 foizini tashkil qiladi.

Turizm investitsiyalarni jalb qilish va infratuzilmani rivojlantirishga turtki beradi. Jahon banki guruhining investitsiyalari va kafolatlari orqali Sub-Saxara Afrikasida mehmonxona sohasiga 450 million dollar to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb qilingan.

O'zbekiston so'nggi yillarda turizmni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Mamlakat Prezidentining 2025-yil 15-maydagi PF-87-son Farmoni va 2030-yilgacha bo'lgan strategiyasi sohaning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi.

2025-yilda O'zbekiston dunyoning eng tez o'sayotgan yettita turistik yo'nalishidan biriga aylandi. 2025-yil yanvar-iyun oylarida 5,3 milliondan ortiq xorijiy sayyoh tashrif buyurdi (o'sish 111 foiz) va 2,4 milliard dollar turizm xizmatlari eksporti amalga oshirildi (o'sish 164 foiz). 2025-yil yakuniga ko'ra xorijiy turistlar soni 11 milliondan oshdi. So'nggi davrda 517 ta yangi joylashtirish vositalari (12,8 ming o'rin) tashkil etilib, mehmonxona va joylashtirish vositalari soni 6448 taga yetdi. Hilton, Intercontinental, Wyndham kabi xalqaro mehmonxona brendlari O'zbekistonda investitsiya loyihalarini amalga oshirmoqda. 2024-yilda 591 ta loyiha (2,8 mlrd dollar) amalga oshirilib, 19 428 ta yangi ish o'rni yaratildi.

2030-yilgacha turizmning YAIMdagi ulushini joriy 3,5 foizdan 7 foizga yetkazish, xorijiy turistlar sonini 20 millionga oshirish va turizm xizmatlari eksportini yiliga 6 milliard dollardan oshirish rejalashtirilgan. 2025-yil uchun esa 15,8 million xorijiy turistni qabul qilish va 4 milliard dollarlik eksportga erishish vazifasi qo'yilgan. Ichki turizmni rivojlantirish hisobiga 40 million mahalliy sayyohning safarlarini tashkil etish ko'zda tutilgan.

Turizm infratuzilmasini rivojlantirish – asosiy ustuvor yo'nalishlardan biri. Aviatsiya sohasida 12 400 kishi to'g'ridan-to'g'ri band bo'lib, 96,5 million dollar iqtisodiy mahsulot yaratadi. Aviatsiyaning kengaytirilgan ta'siri (ta'minot zanjiri, xodimlar xarajatlari, turizm) YAIMga 795,5 million dollar (0,9 foiz) hissa qo'shadi va 128 000 ish o'rnini qo'llab-quvvatlaydi. Hozirgi vaqtda 90 dan ortiq davlat fuqarolari vizasiz kirish huquqiga ega bo'lib, yana 56 davlat fuqarolari elektron viza orqali tashrif buyurishlari mumkin.

Turizm milliy iqtisodiyotning strategik tarmog'i sifatida YAIM o'sishi,

bandlikni ta'minlash, eksport daromadlari va investitsiyalarni jalb qilishda muhim rol o'ynaydi. Ilmiy nazariyalar, xususan, TLG gipotezasi va multiplikator effekt turizmning iqtisodiy o'sishga ko'p qirrali ta'sirini asoslab beradi. Jahon tajribasi (Iordaniya, Saudiya Arabistoni, Indoneziya) turizmni rivojlantirish orqali iqtisodiy o'sish, bandlik va hududiy rivojlanishga erishish mumkinligini ko'rsatadi.

O'zbekiston so'nggi yillarda turizm sohasida sezilarli yutuqlarga erishdi: xorijiy turistlar soni keskin oshdi, infratuzilma kengaydi, xalqaro brendlar jalb qilindi. 2030-yilgacha bo'lgan strategik maqsadlar – YAImdagi ulushni 7 foizga yetkazish, 20 million sayyohni qabul qilish va 6 milliard dollar eksportga erishish – sohani yanada rivojlantirish uchun aniq yo'nalishlarni belgilab beradi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun infratuzilmani takomillashtirish, xizmatlar sifatini oshirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va barqaror turizm tamoyillariga amal qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2025-2026-yillarda sayyohlar oqimini keskin ko'paytirish va turistik xizmatlar ko'lamini jadal kengaytirish orqali turizmning iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, PF-87-son, 2025-yil 15-may. // LEX.UZ. – 2025. – 14-bet.
2. Wickramaarachchi, C., Jayathilaka, R. From Tourism Growth to Sustainable Development: A Causality Analysis of Tourism, Exchange Rates, and Economic Growth in Asia. // Sustainable Development. – Wiley Online Library, 2026. – 8-bet.
3. World Bank Group. Tourism. // World Bank Official Website. – 2026. – 3-5-bet.
4. Shadiyev, U. SHHT turizm bozorida O'zbekistonning raqobatbardoshligi va afzalliklari. // O'zbekiston Respublikasi Hukumat portal. – 2025. – 2-6-bet.
5. World Bank Group. Nature-Based Tourism: Supporting Jobs and Livelihoods. // World Bank Brief. – 2025. – 4-7-bet.
6. IATA. Aviation Holds the Key to Unlocking Economic Benefits for Uzbekistan. // IATA Press Release. – 2025. – 3-5-bet.
7. World Economic Forum. Travel & Tourism Development Index 2021: Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future. – Geneva: WEF, 2021. – 15-22-bet.
8. Xo'jamurodov, B. O'zbekistonning rivojlanayotgan iqtisodiyotida turizm sohasining o'rni va ahamiyati. // Modern Education and Development. – 2025. – №28 (3-qism). – 309-315-bet.

9. Belgian Publication "Travel Tomorrow" spotlights Uzbekistan's growing tourism industry. // Dunyo Information Agency. – 2026. – 2-3-bet.
10. Nurillayeva, G. Economic and Social Impact of Tourism: The Experience of Some Countries. // КиберЛенинка. – 2025. – 1-8-bet.
11. Baransano, V.T., Allo, A.G., Bawole, R. Multiplier Effect of Investment in the Tourism Sector of West Papua Province on Regional Economic Development. // KnE Social Sciences. – 2025. – Vol. 10, Issue 5. – 1-13-bet.